НАУКОВИЙ СТИЛЬ І ЙОГО ЗАСОБИ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ

1. Становлення і розвиток наукового стилю української мови.
2. Характеристика наукового стилю та його підстилів.
3. Оформлення результатів наукової діяльності. План, тези, конспект як важливий засіб організації розумової праці.
4. Стаття як самостійний науковий твір. Вимоги до написання наукової статті.
5. Науковий етикет.

Література

Основна:

1. Волкотруб Г.Й. Стилістика ділової мови. – К.: МАУП, 2002. – 208 с.
2. Глущик С.В., Дияк О.В., Шевчук С.В. Сучасні ділові папери. – К.: А.С.К. 1998. – 174 с.
3. Грозовська Н. Конспект лекцій з курсу „Українська мова професійного спрямування”. – Запоріжжя: ЗН, 2005. – 100 с.
4. Грозовська Н. Курс лекцій з ділової української мови. – Запоріжжя: ЗНУ, 2005. – 98 с.
5. Загнітко А.П., Данилюк І.Г. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування. – Донецьк: БАО, 2004. – 479 с.
6. Зубков М.Г. Сучасне українське ділове мовлення. – Харків: Торсінг, 2001. – 384 с.
7. Коваль А.П. Культура ділового мовлення. – К.: Наукова думка, 1974. – 223 с.
8. Ботвина Н. В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови : навч. посіб. / Н. В. Ботвина. – К. : Артек, 1999. – 264 с.
9. Васенко Л. А., Дубічинський В. В., Кримець О. М. Фахова українська мова : навч. посіб. / Л. А. Васенко, В. В. Дубічинський, О. М. Кримець. – К. : Центр учб. літ., 2008. – 272 с.
10. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови: навч. посіб. для студ. ВНЗ / Г. С. Онуфрієнко. – К. : Центр навч. літ., 2006. – 311 с.

Додаткова:

1. Гриценко Т. Б. Українська мова та культура мовлення : навч. посіб. для студ. аграр. вищ. навч. закладів та коледжів / Т. Б. Гриценко. – К. : Центр навч. літ., 2003. – 536 с.
2. Мозговий В. І. Українська мова у професійному спілкуванні : модульний курс: навч. посіб. / В. І. Мозговий. – К. : Центр навч. літ., 2006. – 592 с.
3. Мацюк З. О. Українська мова професійного спрямування : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / З.О. Мацюк, Н. І. Станкевич. – 2-е вид. – К. : Каравела, 2008. – 352 с.
4. Українська мова. Енциклопедія / ред. В. М. Русанівський [та ін.] ; НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. – 752 с.

1. Становлення і розвиток наукового стилю української мови.

Науковий стиль і його термінологія почали формуватися в давній книжній українській мові частково за зразками грецької та латинської мов, а також з власне українських мовних засобів шляхом спеціалізації вжитку їх і термінологізації значень.

Латинська і грецька мови викладалися тоді в усіх вищих школах України. З них перекладалися наукові книги, тому що латина була мовою наук усієї Європи.

Свідченням спеціалізації вжитку і термінологізації значень власне українських мовних засобів є наукові монографії, трактати, лексикони, прогностики, послання, бесіди, що готувалися й видавалися українськими вченими в Острозькій академії, Львівському братстві («Адельфотес»), Києво-Могилянській академії, Києво-Печерській лаврі та в інших навчальних закладах, братствах, монастирях України.

У другій половині XVII ст. і до середини XIX ст. через вплив царської Росії розвиток наукового стилю занепадає. Відсутність українських наукових установ та вищих навчальних закладів в Україні за часів російського панування, постійні заборони царського уряду викладати й друкувати книги українською мовою негативно позначилися на розвитку наукового стилю.

Науковий стиль нової української мови почав формуватися з середини XIX ст. спочатку як науково-популярний стиль.

Перша серйозна спроба поставити питання про науковий стиль української мови в теоретичному плані належить Павлу Житецькому (1836 – 1911). Він накреслив перспективу його розвитку, брав активну участь у вироблленні норм українського правопису, написав глибокі наукові дослідження з історії української мови, літератури, фольклору. Проте умов для практичної реалізації цього не було ще тривалий час.

Журнал «Основа» та заснована у 1868р. «Просвіта» були єдиними осередками, що гуртували навколо себе науковців різних галузей, техніків, господарників. Вони видавали статті й брошури, порадники, календарі з народногосподарської, природодослідної тематики. У 1873р. у Львові з ініціативи Михайла Драгоманова організовано «Літературне товариство імені Т. Г.Шевченка», основною метою якого був розвиток науки, освіти, культури. У 1893р. його було реорганізовано в «Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка».

Товариство видало чимало матеріалів з історії, фольклористики, етнографії, мовознавства, літературознавства. З 1907 р. почало діяти «Українське наукове товариство» у Києві. У ньому українською мовою видавали наукові записки, збірники, матеріали, періодичні видання (часописи, вісники) та монографічні праці й підручники з історії, літератури, економіки, права, філософії, біології, медицини, геології, фізики, математики, хімії, техніки. Розвитку наукового стилю сприяли такі видатні українські вчені, як Іван Франко, Михайло Драгоманов, Кость Михальчук, Сергій Подолинський, Агатагел Кримський, Микола Сумцов, Володимир Гнатюк та ін.

З кінця XIXст. розгортається видання наукових праць, передусім науково-популярних, українською мовою переважно з гуманітарних дисциплін (історія, література), менше з економіки, права, філософії; поодинокі наукові праці з географії, біології, геології, медицини; майже не видавалися з фізики, математики, хімії.

На кінець XIXст. уже були вироблені загальнонаукова, гуманітарна й фахові термінології, що відображали рівень науки на той час: *аналіз, синтез, абстракція, аргументація, аспект, ґенеза, принцип, проблема, процес, абсолютизм, автономія, методологія, об'єкт, об'єктивний, опозиція, орган, організація, позитивізм, полеміка, інституції, кооперація, солідарність, продуктивні сили, пропаганда, ритміка, епідемія, діагностика, аналітичний, раціональний, симетричний* та ін.

Закінчення процесу формування наукового стилю української мови в усіх його жанрових різновидах припадає на XX ст. Він досягає такого рівня розвитку, що дає змогу передати найскладніші здобутки людської думки в будь-якій сфері наукових знань. В українській науковій мові виробилися власні принципи використання словесних і граматичних засобів загальнонаціональної

літературної мови, а також у ній представлені й індивідуальні манери письма відомих учених. Усе це є показником її стилістичної зрілості та багатства.

У 1921 р. при Академії наук України організовано Інститут української наукової мови, основним завданням якого було вироблення спеціальної термінології з різних галузей знань і впровадження української мови в усі сфери суспільного життя. Однак тоталітарний режим, що утвердився в СРСР уже на кінець 20-х років, жорстоко обірвав ці починання. І хоча термінологічні комісії Інституту мовознавства імені О.О. Потебні намагалися інтенсивно працювати, але особливого попиту на українську термінологію не було, бо російська мова витісняла українську з управління, науки, виробництва, школи.

Із прийняттям Закону про мови в УРСР (1989), яким за українською мовою визнано її державний статус в Україні, з утвердженням незалежної Української держави (1991) почався процес оздоровлення наукової термінології, визначення специфіки та шляхів збагачення фахових терміносистем відповідно до рівня сучасного розвитку наук питомо українськими термінами та терміносполученнями. Слід пам'ятати, що жодна мова не має суто своїх терміносистем, без запозичень. Природа наукового стилю така, що він більш або менш інтенсивно, але завжди запозичує лексичні терміни інших мов. По-сучасному його можна назвати ***інтерактивним***.

Таким чином, порівняно з англійською, французькою, німецькою, російською мовами, в яких науковий стиль формувався паралельно з художньо-белетристичним, публіцистичним, офіційно-діловим, розвиток наукового стилю української мови розпочався вже після того, як склався художній стиль. Функціонування наукового стилю української мови багато в чому завдячує діяльності наукових установ.

.

2. Характеристика наукового стилю та його підстилів.

Стиль – це різновид літературної мови (її функціональна підсистема), що обслуговує певну сферу суспільної діяльності мовців і відповідно до цього має свої особливості добору й використання мовних засобів (лексик, фразеології, граматики, фонетики).

Кожний сталь має:

- сферу поширення (коло мовців);
- призначення;
- систему мовних засобів;
- стилістичні норми;
- підстилі;
- жанри реалізації.

Мовний стиль – сукупність мовних засобів вираження, зумовлених змістом і цілеспрямованістю висловлювання.

Кожен із стилів має свої характерні особливості і реалізується у властивих йому жанрах. **Жанри** – це різновиди текстів певного стилю, що різняться насамперед метою мовлення та сферою спілкування.

Основна функція наукового стилю – повідомлення. Вона полягає у доведенні теорії, обґрунтуванні гіпотез, у повідомленні наслідків досліджень, класифікації, поясненні явищ, систематизації викладу певних знань тощо.

Сфера використання наукового стилю:

1.наука;

2.техніка;

3.освіта.

Науковий стиль *функціонує у двох формах* вираження наукової думки – писемній та усній. Застосовується при написанні наукових праць, підручників, статей тощо.

Жанри, в яких реалізується:

- дисертація;
- монографія;
- стаття;
- підручник;
- лекція;
- відгук;
- анотація;
- рецензія.

Мова наукових праць відзначається високим ступенем стандартизації, що, у свою чергу, визначає основні риси наукового стилю.

Основні риси наукового стилю:

- понятійність;
- предметність;
- об’єктивність;
- логічна послідовність ;
- узагальненість;
- однозначність;
- точність;
- лаконічність;
- переконливість;
- аргументація;
- аналіз;
- синтез;
- висновки.

Мовні засоби наукового стилю:

1. використання термінології як загальної так і спеціальної;
2. вживання великої кількості абстрактних і запозичених слів (*теорема, параграф, виконання*);
3. наявність схем, таблиць, графіків;
4. наукова фразеологія;
5. використання цитат, посилань на першоджерела;
6. текст послідовно членується на розділи, параграфи, пункти.
7. переважають складні синтаксичні конструкції;
8. повні речення, часто ускладнені зворотами;
9. характерне нанизування іменних форм;

10. у реченнях багато іменників і відносних прикметників, мало дієслів, зокрема особових форм;

11. з дієслівних форм частіше вживаються безособові, узагальнені чи неозначені.

12. відсутність вказівки на особу;

13. відсутність емоційно-експресивної лексики, синонімів, багатозначних слів, художніх засобів, індивідуальних неологізмів.

Розглянемо головні ***мовні засоби*** в науковому стилі за рівнями літературної мови.

Лексика та фразеологія. Загальновживані слова, загальнонаукова лексика й терміни визначають мовні особливості наукового стилю. Слова в таких текстах вживаються у своїх прямих значеннях, синонімів майже немає. Із зображальних засобів переважають *порівняння.* Вони допомагають скласти виразніше уявлення про предмет розповіді. Емоційна й експресивна лексика (здебільшого оцінного характеру) уживається подеколи в текстах суспільствознавчого та гуманітарного профілю; цю лексику доцільно застосовувати у фізико-математичних та природничих науках.

Фразеологія наукової мови також вельми специфічна. Вона покликана, з одного боку, визначати логічні зв'язки між частинами висловлювань (напр., такі стійкі словосполучення, як *навести результати, як показав аналіз, на підставі отриманих даних, підсумовуючи сказане, звідси випливає, що* тощо); з іншого боку, позначати певні поняття, будучи ***термінами*** *(вільна економічна зона, мертва мова, струм високої напруги, форма релігійного світогляду).*

На лексичному й фразеологічному рівнях слід відзначити наявність великої кількості термінів з різних галузей знання, а отже, – виразно іменний характер висловлювання, адже більшість термінологічної лексики становлять іменники. Оскільки наука оперує не образами, а поняттями, то наукові тексти також насичені абстрактною лексикою.

Найбільшу частину інформації викладено із застосуванням *загальнонаукових* і *вузькоспеціальних термінів.* Уживають також слова й усталені словосполучення, що допомагають послідовно, логічно пов'язати між собою окремі елементи наукового тексту: *таким чином; однак; крім цього; з іншого боку; у свою чергу; по-перше (по-друге, по-третє тощо); описаний вище; наведені результати; на підставі отриманих даних; як показали дослідження*. Важливе значення мають слова, які свідчать про ступінь вірогідності (*дійсно, зрозуміло, вірогідно*), об'єктивність наведеної інформації (*думають, вважають, стверджують, здається, можливо*).

Морфологія. У науковому стилі розширені функції *іменників і прикметників* за рахунок дещо звуженого використання дієслова. Для всіх форм останнього, а також для іменника, характерні абстрактні, узагальнені значення.

У науковій прозі широко представлені *відносні прикметники,* оскільки саме вони, на відміну від якісних, дають змогу з максимальною точністю визначати потрібні ознаки понять. Як відомо, від відносних прикметників не можна утворювати форми ступенів порівняння. Тому в текстах наукових праць, використовуючи якісні прикметники, надають перевагу аналітичним

(складеним) формам ступенів порівняння, щоб витримувати однаковий стиль мовлення, використовуючи слова *(най)більш, (най)менш.*

Наукова мова вирізняється також тим, що вона не експресивна. Звідси переважна форма оцінки – констатація ознак, притаманних предметові або явищу, які вони визначають. Тому більшість прикметників є частинами термінологічних виразів.

Дієслова й дієслівні форми мають у тексті наукових праць особливе інформаційне навантаження. Вони використовуються для окреслення постійної ознаки предмета, доведення, в описі будови приладів і машин.

Широко застосовуються також дієслівні форми недоконаного виду минулого часу дійсного способу, оскільки вони не фіксують ставлення до дії, яка описується, на момент висловлювання. Рідше застосовуються дієслова умовного (у формулюванні гіпотез) і майже ніколи – наказового способу. Часто використовуються зворотні дієслова, пасивні конструкції, що зумовлено необхідністю підкреслити об'єкт дії, предмет дослідження (напр.: *«У цій статті розглядаються…», «Передбачено надати додаткові кредити»*).

Серед *займенників* особливо поширені вказівні (*цей, той, такий, який, котрий*), які не лише конкретизують предмет, а й визначають логічні зв'язки між частинами висловлювання. Неозначені займенники, зважаючи на неконкретність їхнього значення, у науковому тексті майже не використовуються (за винятком науково-навчального та науково-популярного підстилів).

Унаслідок певних обставин на позначення суб'єкта дослідження в науковій мові почали використовувати особовий займенник *ми*, що зумовило утворення низки нових похідних словосполучень, напр.: *на нашу думку, на наш погляд, ми переконані, ми дотримуємося*…. Проте надто часте вживання цього займенника та його похідних у роботі справляє неприємне враження, тому автори намагаються використовувати звороти, щоб уникнути повторів. Для цього застосовують конструкції з неозначено-особовими реченнями («*Спочатку проводять відбір зразків*…» тощо), форму викладу від третьої особи (*«Автор вважає…»*), безособові форми на **-но, -то** (*«Здійснено аналіз…», «Визначено напрями…», «За основу прийнято метод індукції»*).

Синтаксис наукового стилю має яскраво виражений книжний характер, чітко організовану будову речень, без чого неможливо було б висловити складну логічну структуру думок. Важливою рисою синтаксису наукової мови є переважання розгорнених складних речень з розгалуженою системою різних видів підрядності, відокремлених зворотів (особливо дієприкметникових та дієприслівникових). Велика частка належить *складнопідрядним реченням,* зокрема із причиновим та наслідковим зв'язками. Такі речення найбільше відповідають специфіці наукового викладу.

У науковій літературі поширені безособові, неозначено-особові речення, які використовуються для описування явищ, фактів, процесів. Експерименти описують за допомогою дієприкметників пасивного стану. Дії машин і механізмів (у працях технічного профілю) найчастіше описують за допомогою пасивних конструкцій, в яких присудком є дієслово в пасивно-зворотній формі (*подається, вмикається, від'єднується*). Використання таких синтаксичних конструкцій дає змогу сконцентрувати увагу читача тільки на самій дії, суб'єкт

при цьому лишається невизначеним, оскільки в наукових текстах необов'язково його зазначати.

Номінативні (називні) речення часто вживають у назвах спецкурсів, книг (*«Технологія галузі», «Українська мова (за професійним спрямуванням)»*); розділів (*«Здоровий спосіб життя», «Українська культура XX століття»*); у підписах до малюнків, ілюстрацій (*«Будова клітини», «Карта діалектів України»*). Неповні речення як такі, що належать до емоційно-експресивних засобів мовлення, у науковому стилі майже не використовують. Часто вживають розповідні речення, досить рідко – питальні, а окличні майже не застосовують, позаяк вони мають певне емоційне забарвлення (за винятком мови науково-популярних видань).

Ще одна композиційна особливість наукового стилю – ***документування тверджень, посилання, цитати.*** За типом мовлення сучасні наукові тексти є монологічними, уживаються в усній та писемній формах з переважанням останньої. Стиль писемної наукової мови – *безособовий монолог.* Тому викладають, зазвичай, від третьої особи, оскільки увагу зосереджено на змісті й логічній послідовності повідомлення, а не на суб'єкті. Порівняно рідко використовуються форми першої й зовсім не використовуються форми другої особи займенників однини. Авторське *«я»* поступається значущості й вагомості тих наукових явищ, які досліджуються.

При редагуванні тексту слід звертати увагу на мовно-стилістичну його сторону, тобто на правильність побудови фраз і граматичних зворотів, на доцільність використання тих чи інших слів (поширена помилка – уживання зайвих слів). Багатослівність завжди затемнює основну думку автора.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що кожен текст як цілісний мовленнєвий масив оцінюється за цілим комплексом критеріїв. Основними складовими цих критеріїв є інформаційно-структурні (логічність, зв'язність і цілісність, точність, ясність, зрозумілість, доступність) та стилістичні (правильність, чистота та культура мовлення) характеристики тексту. Написання наукового тексту вимагає від його автора не тільки професійних знань з певної галузі науки, але й умінь структурувати науковий матеріал, уживати відповідні мовні засоби.

.

3. Науковий стиль має такі різновиди:

1. власне науковий;
2. науково-навчальний;
3. науково-популярний;
4. науково-публіцистичний;
5. науково-технічний.

1) власне науковий обслуговує фахівців певної галузі. Це наукові дослідження в галузі мовознавства, права, медицини, математики тощо. Реалізується в монографіях, рецензіях, статтях, рефератах, тезах тощо;

2) науково-популярний має на меті зацікавити науковою інформацією широке коло людей незалежно від їхньої професії і підготовки. Використовується у неспеціальних часописах.

Основні завдання та функції мови науково-популярного підстилю полягають у тому, щоб не просто подати наукову інформацію, обґрунтувати її істинність (це функція власне наукового підстилю), а ознайомити з основами наук у формі, яка б сприяла засвоєнню інформації як передумови подальшої пізнавальної діяльності у відповідній галузі (це функція науково-навчального підстилю), і, передусім, привернути увагу нефахівця до актуальних проблем тієї чи іншої науки.

Вся увага автора повинна спрямовуватися на те, щоб подати матеріал зрозуміло, тому виклад будують від простого до складного, від добре відомого до нового.

Для науково-популярного підстилю властиві такі ознаки:

1. інформація подається вибірково, не в повному обсязі, без аргументації;

2. наводяться лише факти, положення, які непідготовлений читач (слухач) сприйматиме як істинні;

3. якщо читач уже має певну підготовку, то науковість викладу має переважати над популярністю;

4. образність, емоційність тексту (використання епітетів, метафор, образних перифраз).

3) науково-навчальний використовується для написання підручників, посібників та іншої літератури, призначеної для навчальних закладів.

Виконує навчальну функцію і займає «проміжне» місце між власне науковим та науково-популярним під стилями. Від першого відрізняється дещо меншою суворістю викладу матеріалу, меншою докладністю у посиланні на першоджерела, більшою спрощеністю системи доведень, спрямованої на більшу доступність інформації, обсяг якої визначається навчальною програмою певного курсу. Від другого – меншою художністю і більшою послідовністю у викладі, строгістю.

Твір науково-навчального підстилю має на меті активізувати логічне мислення читача (слухача). Важливу роль відіграє те, кому саме адресовано наукову інформацію – студентові, абітурієнтові, слухачеві курсів, аспірантові тощо. Навчальні підручники для школи, особливо для учнів молодших класів, написано більш популярно, тому цю літературу умовно можна зарахувати до науково-популярної. Важливу роль відіграють і позамовні засоби виладу – ілюстрації (карти, плани, схеми, малюнки, діаграми).

4) виробничо-технічний – це мова літератури, що обслуговує різні сфери господарства і виробництва (інструкції, проекти тощо). Від власне наукового стилю він відрізняється дещо простішою формою викладу, лаконічнішим обґрунтуванням тієї чи іншої проблеми, обмеженою кількістю спеціальної термінології;

5) науково-публіцистичний підстиль широко використовується в газетах і журналах. Цим стилем журналісти подають інформацію про досягнення науки і техніки.

3. Оформлення результатів наукової діяльності. План, тези, конспект як важливий засіб організації розумової праці.

Оформлювання результатів наукової діяльності. План, тези, конспект як важливий засіб організації розумової праці. Анотування й

реферування наукових текстів. Реферат як жанр академічного письма. Складові реферату

Здобуття вищої гуманітарної освіти, як і будь-якої іншої, передбачає в умовах Болонського процесу обов'язкову самостійну наукову роботу студентів, яка реалізовуватиметься в обох формах (усній, письмовій) та різних жанрах сучасного наукового дослідження, насамперед у курсових і дипломних роботах, а також у доповідях і повідомленнях на конференціях, наукових конкурсних роботах, есе та статтях в обраній галузі знань, без чого неможливий процес подальшої ефективної дослідницької діяльності.

Наукова робота і малих, і великих жанрів обов'язково має бути скерована на одержання нових знань в обраній галузі. Зрозуміло, що для молодого дослідника є важким (а інколи неможливим) процес здобуття абсолютно нових знань. У зв'язку з цим у студентських наукових роботах новизна визначається переважно такими поняттями, як «*розширено*», «*доповнено*», «*уточнено*», «*конкретизовано*», «*узагальнено*», «*систематизовано*», «*класифіковано*», «*проілюстровано*», «*обґрунтовано*», «*унаочнен*о» відомі матеріали та результати, що уможливлюється завдяки поглибленому вивченню певних дисциплін, актуальних тем (окремо та в комплексі) і розвиненими навичками та вміннями із самостійної організації наукової праці відповідно до сформульованої мети, завдань і обраної методики наукового пошуку. При цьому до автора наукової роботи висувається ряд обов'язкових вимог: на високому рівні бути обізнаним з науковою літературою за досліджуваною проблемою (знати всі доступні джерела наукової інформації, опубліковані в Україні та за кордоном), уміти обирати найдоцільнішу методику дослідження та знати її, уміти аналізувати, аргументувати, порівнювати й узагальнювати, логічно викладати матеріали дослідження, лаконічно й переконливо формулювати висновки, викладати зміст роботи за чинними нормами української наукової мови. У роботі має знайти відображення науковий пошук, а саме: автор має наводити самостійно дібрані й нові приклади щодо досліджуваної проблеми; узагальнювати дані у вигляді аналітичного огляду тематичної літератури, різноманітних класифікацій, а також таблиць, схем, графіків, діаграм тощо.

Наукова робота має адекватно відтворювати логіку здійсненого конкретного дослідження, що виявлятиметься в її загальному структуруванні, рубрикації, побудові розділів, абзацоподілі та інших формальних елементах.

Зміст і результати наукового дослідження, самостійно виконуваного студентами, магістрами, аспірантами, найчастіше оформлюються малими жанрами наукової літератури: *науковою доповіддю, повідомленням* (монологом) на науково-практичних конференціях та *науковою статтею, планом, тезами, конспектом, анотуванням та реферуванням наукового джерела*.

Часто доводиться прочитане занотовувати у формі плану, конспекту, тез. Учені сходяться на думці, що записи дисциплінують, допомагають упорядкувати думку, виокремити основне в тексті, а головне – запам'ятати прочитане.

Найпростішою формою нотування є план, пункти якого найчастіше формуються простим реченням.

Слово ***план*** уживається в кількох значеннях: 1) кресленик, що зображує на площині в умовних знаках і в певному масштабі частину земної поверхні; горизонтальний розріз або вид зверху будь-якої споруди чи предмета; 2) масштаб, положення у просторі або ступінь віддаленості предмета (великий план, передній план); 3) *порядок, послідовність викладання будь-якого матеріалу (доповіді, п'єси)*. Саме з останнім значенням і пов'язують здатність ученого оформлювати результати наукової діяльності.

Плани бувають таких видів: *простий, складний, цитатний, тезовий* (див. *Зразки складання плану*).

Простий план являє собою, по суті, ряд непоширених речень. *Складний* – це своєрідне поширення простого плану шляхом розгалуження основних питань. Крім того, сюди належать вступ та висновки (хоча й не обов'язково). *Цитатний план* подібний, як правило, до простого, але замість непоширених речень тут вживаються цитати, які конденсують суть цього питання. *Тезовий план* передбачає формулювання головної думки всього абзацу.

Таким чином, цінність плану полягає в тому, що він допомагає найбільш стисло відтворити в пам'яті зміст наукового джерела, зосередити увагу лише на його найсуттєвішій інформації.

Для складання плану наукового джерела скористайтеся таким *алгоритмічним приписом:*

Прочитайте заголовок і спрогнозуйте за ним проблему (проблеми) тексту джерела наукової інформації.

Перевірте свій прогноз: переглядаючи текст, спробуйте зрозуміти його основні проблеми. Акцентуйте увагу на початковій і фінальній частинах абзаців та інформації, поданій курсивом.

Пам'ятайте! *Початок і кінець абзаців у науковому тексті – це найбільш інформативні місця; інші речення тільки розкривають, деталізують, обґрунтовують, конкретизують головну думку або є сполучними елементами.*

Читайте уважно весь текст, працюючи над кожним абзацом. Визначте опорні (ключові) слова, словосполучення та речення, тобто ті, що містять основну інформацію.

Прочитайте текст швидко ще раз і розподіліть його на структурно-змістові частини (фрагменти).

Пам'ятайте! *Структурно-змістова частина (фрагмент) може бути еквівалентною абзацу, кільком абзацам, частині абзацу, окремому реченню.*

Вилучіть головну інформацію з кожного фрагмента тексту.

Сформулюйте питання до головної інформації кожного фрагмента тексту.

Занотуйте питання, які виявляють проблематику тексту, за тим порядком, котрий відповідає логіці тексту, і ви матимете *орієнтовний питальний план* тексту.

Перевірте, чи пов'язане кожне наступне запитання з попереднім. У разі необхідності уточніть питання – і ви матимете *остаточний варіант питального плану* тексту.

Сформулюйте відповіді на всі питання плану – і ви матимете *варіант тезового плану* тексту.

Пам'ятайте! *Тези – це не план і не сам виклад тексту, а його стисло сформульовані положення, твердження, ідеї; зв'язок між тезами лише логічний.*

Складаючи тези, орієнтуйтесь на те, що тезовий план найчастіше містить 5 – (6) тез: І – вступна теза; ІІ – 4(5) – основний тезовий зміст джерела; 5 – (6) – заключна теза.

Трансформуйте двоскладні (є склад підмета і склад присудка) речення тезового плану в односкладні номінативні (є склад підмета) – і ви матимете *номінативний план* тексту.

Пам'ятайте! *У номінативних (називних) реченнях головний член (підмет) виражено іменником або субстантивованою частиною мови (прикметником, дієприкметником) тільки у формі називного відмінка.*

Відредагуйте номінативний план. Перевірте:

а) чи всі пункти плану є рівнозначними за обсягом думки?

Примітка. *Якщо один з пунктів плану є більшим за обсягом, поділіть його ще на кілька пунктів. Пункти з меншим обсягом думки об'єднуйте так, щоб вони були майже рівнозначні за обсягом;*

б) чи всі головні проблеми тексту джерела відбито у плані?

Примітка. *Якщо ви вважаєте за необхідне виокремити додаткову інформацію, оформіть її у вигляді підпункту плану – і ви матимете складний (докладний, деталізований, розгорнутий) план;*

в) чи відповідає логіка плану логіці тексту джерела?

г) чи немає граматичних, стилістичних та інших мовних помилок?

Пам'ятайте! *Цінність плану полягає в тому, що він допомагає найбільш стисло відтворити в пам'яті зміст наукового джерела, зосереджуючи увагу лише на найголовнішій, найсуттєвішій його інформації.*

Тези є таким же робочим інструментом, як і план. Основне призначення тез – відновити в пам'яті зміст тексту.

Тези *– коротко сформульовані основні положення (статті, доповіді, лекції чи повідомлення), що відтворюють суть висловленого*. Тези складаються з послідовного викладу окремих тверджень, що не підкріплюються фактичним матеріалом. Їх обсяг не перевищує 2 – 3 сторінок, що зумовлює вимоги до написання, зокрема чіткість формулювань принципових позицій автора, які він планує обґрунтувати у вступі.

Різниця між планом і тезами полягає в тому, що план допомагає представити структуру тексту, назвати основні його теми, а тези – розкривають суть усієї текстової інформації. Тези також відрізняються від повного тексту відсутністю деталей, пояснень, ілюстрацій.

Тези можуть бути складені у вигляді:

авторських висловлювань (цитат);

формулювань основних положень статті чи розділу монографії власними словами.

Як же **підготувати тези статті**?

Попередньо перегляньте статтю, продумайте мету, яку ви ставите перед собою, приступаючи до опрацювання.

Уважно прочитайте статтю, визначте її основну думку.

Поділіть статтю на смислові частини, визначте її мікротеми.

Сформулюйте пункти плану, логічно пов’яжіть їх між собою.

Сприймаючи текстову інформацію, намагайтеся чітко уявити, що є важливим для автора, а що для вас – як читача.

Вибирайте для тез основні ідеї та положення, відділивши важливі деталі від подробиць. Запишіть їх словами автора або власними словами, розмістивши в певній послідовності.

Керуйтесь найголовнішим принципом нотування чужого тексту – не допускайте перекручення змісту.

Тези будь-якої наукової публікації оформлюють відповідно до **вимог**:

у правому верхньому куті розміщують прізвище автора та його ініціали та доповнюють відомостями про нього;

назва тез доповіді коротко відображає головну ідею, думку, положення (2 – 5 слів);

послідовність викладу змісту може бути наступна: теза → обґрунтування → доказ → аргумент → результат → перспектива.

У тезах зазвичай не використовують цитати, цифровий матеріал. Формулювання кожної тези починається з нового рядка. Кожна теза має самостійну думку, висловлену в одному або кількох реченнях.

Іншим, більш складним мислиннєво-мовленнєвий процесом, мета якого – глибоко осмислити інформацію й подати її адекватно, точно, стисло та в зручній для подальшого використання письмовій формі конспекту, є *конспектування наукового тексту*.

Нагадаємо, що ***конспект –*** *це короткий письмовий виклад змісту книги, статті, лекції тощо*. Конспект складається з плану й тез, доповнених фактичним матеріалом, прикладами.

Процес конспектування включає 2 етапи:

Змістова орієнтація та планування:

структурно-змістовий аналіз тексту джерела;

визначення й фіксація на папері плану-програми розроблюваного конспекту;

Реалізація розробленого плану-програми:

вибір інформації для конспекту в суворій відповідності до визначеного плану;

конкретна компресія (зменшення обсягу) відібраної інформації;

запис опрацьованої інформації в лаконічній та зручній формі.

Стислий конспект передає в узагальненому вигляді найсуттєвішу інформацію тексту, а *розгорнутий* – включає також відомості, що конкретизують, мотивують, деталізують основні положення тексту у вигляді доведень, пояснень, аргументів, ілюстрацій тощо.

При конспектуванні спрацьовує зорова, механічна, а під час лекції – і слухова пам’ять, що допомагає людині пізніше легко згадати колись прочитане чи почуте й законспектувати.

Розрізняють *конспект прочитаного* й *конспект почутого*.

Конспект прочитаного складається легше. Читач не обмежений у часі й може декілька разів перечитати незрозуміле, щоб чітко його занотувати. Конспект включає тези, які визначають основу його змісту. На відміну від

конспекту тези не включають фактичного матеріалу книги. Конспект – це тези в дещо поширеному вигляді.

Конспект почутого складається із плану, стисло викладених основних положень, фактів, прикладів. У конспекті слухач має можливість занотувати почуте, висловити своє ставлення до нього у вигляді коротких нотаток, зауважень. Для цього аркуш ділять на 2 частини (меншу й більшу); меншу залишають для власних поміток, зауважень тощо, а на іншій пишуть конспект лекції тощо. Конспектувати почуте важче, потрібно встигнути занотувати головне.

Типи конспектів:

плановий;

текстуальний;

тематичний;

вільний.

Плановий конспект – стислий (у формі плану) переказ прочитаного. Цей конспект – один з найважливіших, найцінніших, допомагає краще засвоїти матеріал у процесі його вивчення. Він учить послідовно й чітко викладати свої думки, працювати над книгою, узагальнюючи її зміст у сформульованих пунктах плану. Такий конспект короткий, простий і чіткий за формою. Це робить його незамінним під час швидкої підготовки доповіді, виступу. *Недолік:* через деякий час після написання важко відновити в пам'яті зміст джерела.

Текстуальний – створений переважно з уривків оригіналу – цитат. Це джерело дослівних висловлювань автора, наведених ним. Текстуальний конспект використовують тривалий час. *Недолік:* не здатний різко активізувати увагу й пам'ять.

Вільний – це поєднання виписок, цитат, іноді тез; частина його тексту іноді має план. Це найбільш повноцінний різновид конспекту.

Тематичний – дає більш-менш вичерпну відповідь на поставлене запитання теми. Складання тематичного конспекту вчить працювати над темою, усебічно обмірковуючи її, аналізуючи різні погляди на одне й те саме запитання. Отже, цей конспект полегшує роботу над темою за умови використання декількох джерел.

Існує *два* основних *способи оформлення конспекту*: у зошиті і на окремих аркушах.

Ведення конспекту в зошиті зручне тим, що його легше оформити, зручніше брати із собою тощо. У той же час у зошиті конспект має дещо застиглий характер: його важче поповнювати новими матеріалами, висновками та узагальненнями.

Конспект на окремих листках (картках) полегшує наступну роботу над ним: його легше «поповнювати», редагувати, у такому конспекті легше знайти й використати фрагмент запису під час підготовки до виступу чи доповіді.

Раціональне конспектування передбачає певну систему скорочень. Вони повинні бути зручними й звичайними, бо думати над способом скорочення під час лекції ніколи. Якщо навички такого запису розвинуті недостатньо, тоді треба працювати над їх удосконаленням, намагаючись досягти автоматизму.

Слід пам'ятати **основні принципи скорочення слів**:

- найбільша кількість інформації припадає на початкові літери слова;
- не бажано опускати закінчення слів у таких випадках, коли вони відбивають зв'язок між ними в реченнях. Скорочене слово повинне мати певний «запас міцності», достатній для його відновлення в конкретному контексті (напр., скорочення *орг.* може відноситися до різних слів: *організація, організовувати, організаційний, організуючий* та ін.);
- скорочення повинне закінчуватися лише на літеру, яка означає приголосний звук;
- незнайомі слова слід записувати повністю.

При конспектуванні можна застосовувати такі **способи скорочення слів**:

скорочення за першою літерою рекомендується для слів, які зустрічаються досить часто: *XX ст., 1905 р., н. е. (наша ера), р. Дніпро, с.г. (сільське господарство)* тощо;

скорочення за кількома першими літерами (при цьому відкидаються суфікс і закінчення) найчастіше використовуються для прикметників і дієприкметників, за якими стоять іменники: *істор. подія., центр. місце, політ. процес, георг. назва* та ін.;

пропуск кількох літер у середині слова, замість яких ставиться дефіс: *сус-во, госп-во, р-н, з-д* тощо. Слід зауважити, що такі скорочення досить індивідуальні;

використання абревіатур. ***Абревіатура*** *– скорочення, утворене з перших літер або початкових складів словосполучення*. Абревіатури зручно використовувати для позначення ключового поняття, про яке йдеться. Такий принцип застосовується в енциклопедіях, коли слово, що означає заголовок статті, скорочується однією великою літерою. Напр., якщо лекція присвячена Київській Русі, то при конспектуванні можна застосовувати абревіатуру *КР*. Аналогічно скорочуємо: *ГВД (Галицько-Волинська держава), ВКЛ (Велике князівство Литовське), РП (Річ Посполита), У (Україна), ЗС (Запорізька Січ), ВВ (Велика Визвольна війна), БО (бухгалтерський облік)*;

вилучення голосних. Відомо, що приголосні літери несуть більше інформації, ніж голосні. Можна скористатися цим способом запису, вилучаючи кілька або всі літери, які означають голосні звуки, напр.: *Свтслв (Святослав), кзк (козак), гтмн (гетьман)* тощо. Зрозуміло, що такий прийом є допоміжним. Значного прискорення запису не дає; його використання залежить від особливостей сприйняття того, хто конспектує;

застосування елементів стенографії. Відомо, наскільки складно, а інколи й неможливо зрозуміти речення, в якому слова записані без закінчень. Елементи стенографічного запису дозволяють уникнути цих труднощів, бо зберігають ознаку належності слова до певної частини мови. Для фіксації типових закінчень слів скористаємося такими простими позначками: для багатьох іменників – ~; для прикметників – 1; для дієслів – крапка. Цей спосіб значно прискорює запис та полегшує читання конспекту. Розглянемо приклад. Мабуть, важко назвати скорочення «*заверш. проц.*» дуже вдалим. Якщо вжити стенографічні закінчення, то зміст запису стане зрозумілим: *заверш ~ проц ~ – завершення процесу; заверш 1 проц ~ – завершений процес; заверш . проц ~ – завершився (завершується) процес*.

Найчастіше студенти вживають у конспектах майже всі засоби скорочення слів, що перелічені вище. Слід тільки уводити їх поступово й не захоплюватися надмірною концентрацією. Краще дотримуватися міри: чергувати скорочені слова з нескороченими. Перший раз доцільно записати термін повністю. Але в дужках позначити його скорочення або символ, які не повинні надалі змінюватись у написанні. У випадках, коли потрібна повна точність тексту, скорочення не використовують.

Під час конспектування навчального матеріалу іноді доводиться використовувати символи. ***Символ –*** *умовне позначення предмета, поняття або явища*.

1. *Літери-позначення.* Їх можна запозичити з навчальних дисциплін, в яких склалася певна система позначень:

час – t; функція – f;

площа – S; об'єм, обсяг – V;

довжина, протяжність – 1; сума – ∑.

1. *Математичні символи.* Існує багато символів у математиці (або створених на їх основі), якими можна замінювати слова при конспектуванні:

≤ – менш чи дорівнює;

≥ – більш чи дорівнює;

≠ – не дорівнює;

+ – додавати;

– – віднімати;

= – дорівнює;

< – менш;

> – більш;

≈ – приблизно.

1. *«Ієрогліфи»,* тобто схематичне зображення відповідних предметів або явищ. Винайдіть собі кілька ієрогліфів і уведіть до конспекту, надавши їм певного змісту. Тільки потурбуйтеся, щоб вони легко, бажано одним розчерком, писались і добре відрізнялися від літер. Приклади ієрогліфів: ↔ – взаємопов'язаний.

Отже, створюючи конспект наукового джерела, скористайтеся такою **технологією конспектування:**

Уважно прочитайте текст. Супроводжуйте читання зазначенням незрозумілих місць, незнайомих слів, нових імен, дат.

Запишіть на першій сторінці паспортні дані книги, над якою працюєте.

Поділіть сторінку на дві частини.

Поділіть текст на логічно-смислові частини.

Під час читання тексту складіть простий детальний план – послідовний перелік основних думок автора.

Прочитайте позначені місця й коротко та послідовно їх запишіть.

На полях помічайте значення нових та незнайомих слів, понять, а також записуйте власні думки, коментарі, оцінки прочитаного.

Намагайтеся передати своїми словами думки автора.

Цитуйте лише те, на що можна буде посилатися як на авторитетний вклад думки.

Під час конспектування тексту великого розміру на полі вказуйте сторінки книги, які охоплюють певну частину конспекту.

Отже, конспект включає в себе всі інші форми запису: план, тези. Без точного, детального продуманого плану неможливо скласти гарний конспект. І щоб навчитися правильно конспектувати, потрібно передусім навчитися складати план і тези тексту, що вивчається. Можна сказати, що конспект – це тези в розгорнутому вигляді, доповнені конкретним матеріалом, фактами (цифри, таблиці, схеми). Позитивним у конспекті є те, що його можна раз у раз доповнювати новими записами та узагальненнями.

Набувши досвіду композиційно-змістового аналізу наукового тексту, кожен може й має розвинути навички анотування наукової літератури зі спеціальності відповідно до вимог нормативних документів.

Анотування *– це процес створення* ***анотації****, під якою розуміють коротку, стислу характеристику книги, статті, праці, іншого наукового видання, у якій викладено найголовніші висновки праці, визначено їх цільове призначення та наукову цінність*. У кожному науковому виданні на звороті титульного аркуша завжди подається анотація.

Анотація складається з двох частин: *бібліографічного опису* (вихідні дані джерела відповідно до чинних ДЕСТів) і *власне тексту*.

Сутність і *призначення анотації* полягають у тому, що вона є стислою характеристикою джерела інформації та відповідає на питання, про що йдеться в цьому джерелі. Анотація не відкриває змісту наукового джерела, а лише інформує про наявність у наукового джерела певного змісту й характеру.

Таким чином, анотація дозволяє користувачеві скласти достатнє й об’єктивне попереднє уявлення про незнайому для нього наукову публікацію й тим самим допомагає в пошуці, відборі та систематизації необхідної інформації.

Є кілька **видів анотацій**:

за змістом і цільовим призначенням – *довідкові (описові, інформаційні)* та *рекомендаційні*;

за кількістю анотованих джерел – *групові та негрупові*.

Найбільшого поширення в науковій та навчально-науковій діяльності набули довідкові анотації, що характеризують наукове джерело за тематикою й проблематикою. Саме вони є найефективнішими в наданні своєчасної, об’єктивної інформації про нові досягнення в різних галузях науки та суттєво заощаджують час пошуку й збирання наукової інформації.

Текст наукової анотації може складатися з відомостей про:

науковий жанр джерела (підручник, монографія, дисертація, стаття, доповідь тощо);

призначення джерела;

завдання, які розв’язує автор джерела;

предмет та тему джерела, основні положення й висновки;

допоміжний та ілюстративний матеріал, додатки тощо;

про автора (у разі необхідності).

Характерною особливістю змісту анотації є те, що в ній обов’язково має зазначатися, що нового несе анотоване наукове джерело в порівнянні з іншими,

близькими до нього тематикою й цільовими призначеннями, чим відрізняється це видання від попередніх.

Процес анотування наукового джерела має відповідати певним вимогам. Так, композиція анотації має бути внутрішньо логічною й може відрізнятись від композиції анотованого джерела; відбір відомостей для анотації, її формування та розташування залежить від змісту й характеру анотованого джерела, від призначення анотації та її адресата; мова анотації має бути науковою, нормативною, лаконічною, ясною, прозорою, без довгих і занадто складних речень; загальний обсяг анотації не повинен перевищувати 500 друкованих знаків (див. *Зразок анотації*).

Найпоширенішою помилкою при складанні анотації є їх надлишковість, яка виникає переважно при повторенні інформації, використанні зайвих фраз, вставних слів, складних підрядних конструкцій.

Найпоширеніша **модель довідково-рекомендованої анотації наукового джерела**:

Вступна частина: вихідні дані джерела (назва, жанр, автор, місце і рік видання, структура, обсяг, ілюстрації);

Основна частина: перелік основних проблем та тексту джерела (можна за розділами, главами, параграфами);

Заключна частина: актуальність і адресат джерела.

Складаючи анотацію на наукове джерело, слід використовувати лексико-граматичні засоби, подані в *табл. 15*.

За період навчання у виші студент має опанувати різні види наукової праці як за рівнем складності, так і за змістом викладеного матеріалу. Далі звернемося до понять реферування та реферат.

Реферування являє собою такий *складний процес аналітико-синтетичної переробки інформації наукового джерела (або джерел), результатом якої і стає* ***реферат*** (нім. Referat, від лат. Refero – *доповідаю*) – *короткий виклад (перед аудиторією або в письмовій формі) наукової праці, учення, змісту джерела (або джерел) із зазначенням характеру, методики результатів дослідження та збереженням його мовностилістичних особливостей*. Реферат завжди має письмову форму.

Студентам усіх напрямів вищої освіти навички реферування допомагають опрацьовувати на якісному рівні та в зазначених обсягах науково-навчальну, науково-популярну, суто наукову літературу за спеціальністю. Реферативне читання наукових джерел за фахом є обов'язковим при підготовці, напр., курсових, дипломних, конкурсних та інших науково-дослідних робіт у навчальному закладі.

Отже, ***рефератом*** в освітянській сфері називають *доповідь на будь-яку тему, що складається з огляду різноманітних джерел. Якщо в рефераті викладений матеріал є результатом власного пошуку дослідника*, у такому разі він називається ***авторефератом***.

Реферат як самостійний і поширений жанр наукової літератури, окрім загальних закономірностей наукового стилю, має особливості, характерні саме для нього (на відміну від інших жанрів цього стилю), що обумовлено функцією реферату, його інформативним призначенням. Так, на відміну від жанру наукової статті, у рефераті немає характерної для статті наукової ґрунтовності

викладу, розгорнутих доведень, міркувань, порівнянь, обговорення результатів, оцінок тощо, оскільки все це – дієвий засіб переконання читача, а призначення реферату – передати інформацію, повідомити.

Сутність реферату – *це короткий виклад (за умови достатності інформаційної повноти) основного змісту джерела (джерел), повідомлення нової проблемної інформації, що міститься в ньому, або доповідь за певною темою, підготовлена в результаті самостійного опрацювання кількох джерел*. Обсяг реферату залежить від обраної теми, змісту документів, їхньої наукової цінності або практичного значення.

На відміну від анотації, яка відповідає на запитання, про що йдеться в науковому джерелі, і подає загальне об'єктивне уявлення про це джерело, його стислу характеристику (найчастіше через перелік основних проблем), реферат відповідає на запитання, що саме нове й суттєве є в першоджерелі, і подає основний його зміст, нову проблемну інформацію. Отже, у рефераті обов'язково акцентується увага на новій інформації, яка є в першоджерелі.

Реферати класифікуються за різними параметрами. З урахуванням ступеня повного викладу змісту першоджерела реферати поділяються на кілька видів:

Інформативні (реферати-конспекти), які містять в узагальненому вигляді всі основні положення наукового джерела, ілюстративний матеріал, важливу аргументацію, відомості про методику дослідження, використовування технології, сфери застосування. Інформативні реферати можуть розміщувати в первинних документах (книгах, журналах, збірках праць, звітах про науково-дослідні розробки) і вторинних документах (реферативних журналах і збірках, інформаційних картках та ін.).

Індикативні (реферати-резюме), які містять лише ті основні положення, що якнайтісніше пов'язані з темою реферованого джерела.

За кількістю реферованих джерел реферати поділяють на *монографічні*, що складені за одним науковим джерелом та *оглядові* (реферати-огляди), підготовлені за кількома джерелами однієї тематики.

За читацьким призначенням реферати поділяють на *загальні,* що містять виклад змісту джерела в цілому та у зв'язку із цим розраховані на широке коло читачів, і *спеціалізовані,* в яких виклад змісту орієнтований на фахівців відповідної галузі знань.

За укладачами реферати поділяють на:

автореферати, які готуються самим автором;

реферати, складені спеціалістами тієї галузі знань, до якої відноситься реферoване наукове джерело;

реферати, що підготовлені професійними референтами, у тому числі перекладачами-референтами.

За формою реферати поділяються на *текстові* та *бланкові*; **за методом написання** – *екстрактивні, перефразовані*.

У рефератах будь-якого виду не допускаються як суб'єктивні погляди референта на висвітлювані питання, так і оцінка реферованого наукового джерела. У разі професійної потреби (за наявності очевидних помилок або протиріч у твердженнях автора джерела), таку оцінку доречно подавати як примітку.

При підготовці курсових, дипломних, конкурсних, дисертаційних та ін. науково-дослідних робіт найбільшу допомогу надають інформативні реферати. Щоб навчитися адекватно викладати зміст основних положень наукового джерела (джерел), необхідно бути озброєним не лише глибокими знаннями з певної галузі, але й уміти якісно та у визначений час реферувати джерела за алгоритмічним приписом і відповідно до вимог об'єктивності, інформативної повноти, логічності, єдності за стилем, чинних мовних норм та достатності за обсягом (напр., тисяча друкованих знаків – оптимальна норма для рефератів, наукових статей).

Композиційно текст реферату переважно складається з трьох логічно пов'язаних частин: *вступної, основної (описової), заключної*.

До композиції більшості рефератів (у т.ч. авторефератів) за сучасними вимогами входять *ключові слова* – основні наукові терміни й терміносполуки, які відтворюють основні наукові поняття реферованого джерела та логіку викладу матеріалу.

Написання реферату передбачає таку послідовність дій.

Перший етап. Підготовка реферату – знайомство з літературою (у бібліотеці за різними каталогами – алфавітним, тематичним, систематичним та бібліографічними виданнями, довідковою літературою), яку ви зможете використати при написання реферату.

Другий етап. Опрацювання цієї літератури (визначення основної думки, виписка цитат, добір аргументів).

Третій етап. Складання плану реферату.

Четвертий етап. Написання тексту реферату.

Текст реферату повинен складатися з таких частин:

Вступ.

Розділ І. Історія та теорія питання.

Розділ ІІ. Вирішення проблеми в сучасних умовах.

Висновки.

Література.

Додатки.

У *вступі* обґрунтовується актуальність теми, її особливість і значущість в конкретній галузі науки або практики.

У *розділі І* наводяться основні теоретичні, експериментальні дослідження з теми. Подається перелік основних змістових аспектів проблеми, які раніше розглядалися вченими, визначаються недостатньо досліджені питання, з'ясовуються причини їх слабкої розробленості.

У *розділі ІІ* подається поглиблений аналіз сучасного стану процесу або явища, тлумачення основних поглядів і позицій проблеми. Особлива увага приділяється виявленню нових ідей та гіпотез, експериментальним даним, новим методикам вивчення проблеми, практичному досвіду та висловленню власної думки щодо перспектив розвитку досліджуваної проблеми.

У *висновках* подаються узагальнені умовиводи, ідеї, думки, оцінки, пропозиції.

До *списку літератури* включаються публікації переважно останніх 5 – 10 років. Особливо цінуються праці останнього року видання.

У *додатках* наводяться формули, таблиці, схеми, якщо вони суттєво полегшують розуміння роботи.

Обсяг розширеного реферату – 20 – 24 сторінок. Реферат рецензується, оцінюється й враховується при проведенні підсумкового заліку, іспиту з відповідної дисципліни.

На титульній сторінці реферату слід вказати:

відповідне міністерство, якому підпорядковується ваш виш;

назва вишу;

назву кафедри, на якій виконана ваша робота;

тему реферату;

свої прізвище, ім'я, по батькові;

назва факультету; номер групи;

прізвище, ім'я, по батькові керівника;

місто;

рік написання.

Таким чином, найбільш придатними формами оброблення науково-технічної інформації у виші є план, тези, конспект, анотування та реферування наукового джерела, які тісно між собою пов'язані.

4. Стаття як самостійний науковий твір. Вимоги до написання наукової статті.

Огляд літератури, постановка проблеми, завдань, актуальність, новизна дослідження.

5. Науковий етикет

Науковий етикет тісно пов'язаний з мовним етикетом. Нагадаємо, що мовний етикет – це стійкі формули, що забезпечують прийняте в певному середовищі серед певних людей включення в мовленнєвий контакт, підтримання спілкування в обраній тональності.

Мовний етикет існував і існує в сучасній українській науці. Він є результатом значних мовно-стилістичних процесів, які відбулися в царині українського наукового стилю. Ці процеси особливо помітні за останнє століття. Мовний етикет має відігравати посутню роль у комунікації науковців. Їхня поведінка й мова залежать від того, з ким вони спілкуються: учений і його колеги спілкуються у власне науковому підстилі, а вчений і його учні – у науково-навчальному підстилі тощо.

Науковець, спілкуючись з колегами, використовує одні мовні формули (вітань, прощань, представлень, звертання тощо), а під час спілкування зі студентами – інші.

Структура мовного етикету в науковому стилі залежить від форми спілкування. Так, перебуваючи на науковому симпозіумі, науковець має використовувати зовсім іншу форму звертання до колег-учених, ніж ту, яку він використовує під час академічної лекції. Звичайно, науковець може змінювати ці мовні формули. Ці зміни залежать від культури, вишуканості мовлення, смаків, традицій науковця, умов і мети спілкування.

Майже незмінними залишилися етикетні вислови, які використовуються під час публічного захисту дисертацій (це формули звертань до голови і членів спеціалізованої вченої ради). Напр.: *Глибокоповажний голово спеціалізованої вченої ради! Глибокоповажні члени спеціалізованої вченої ради! Шановні колеги!*; вислови подяки членам спеціалізованої вченої ради, опонентам, напр.: *Дозвольте сердечно подякувати голові спеціалізованої вченої ради – членові-кореспонденту Академії педагогічних наук, професору…; моєму керівникові, доктору економічних наук, професору…; сердечно дякую офіційним опонентам: доктору економічних наук, професору…; кандидатові економічних наук, доценту…* і т.і. (див. *табл. 18*).

Нагадаємо, що в наукових текстах (і в усному мовленні) потрібно вживати авторське «*ми*» напр.: *на наш погляд, вважаємо, ми переконані, ми дотримуємось іншої класифікації*.

Мовний етикет визначається формою наукового спілкування, його різновидом, жанром. Він узгоджується зі структурою наукового тексту. Вибір етикетної формули не залежить від віку, характеру взаємин науковців, місця й часу їх спілкування.

Потрібно запам'ятати такі ***мовні формули:*** *вагомі наукові здобутки…, заслугою автора…, слушною є думка…, слушно вважати, що…, справедливе твердження…, справедливо стверджувати…, без сумніву, Ви маєте рацію…, безперечно, Ваші міркування…, дякую за увагу! дякую за прихильне ставлення до мене!, дякую за запитання!, дякую за доповнення й запитання!, складаємо щиру подяку… за цінні зауваження й поради…, ми ладні погодитися в цьому, адже в …, краще було б…, на наш погляд…, на нашу д*

Для мовного етикету важливими є і ***певні заборони***, тобто те, чого не можна допускати: *голосно говорити; жестикулювати, штовхати співбесідника; смикати за одяг; плескати по плечу; нашіптувати одному з кількох співрозмовників; нагадувати людині про її вік, фізичні вади.*

Таким чином, науковий етикет має свою специфіку, зокрема спілкування серед науковців передбачає врахування таких факторів: адресат мовлення (студенти, колеги, науковці, учасники конференції та ін.), завдання висловлювання, мовне оформлення етикетних висловів.